

Πλαίσια Στήριξης της Οικογένειας

της Εύης Χατζηβαρνάβα

Στην Ελλάδα η οικογενειακή πολιτική βασίζεται ουσιαστικά στην υπόθεση ότι η οικογένεια καλά κρατεί και ότι εξακολουθεί να προσφέρει αποτελεσματικά την υποστήριξή της (υλική, πρακτική και συναισθηματική) προς τα μέλη της.

Πράγματι, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι στη χώρα μας οι οικογενειακές αξίες και η οικογενειακή αλληλεγγύη παραμένουν ισχυρές, διασφαλίζοντας για τα μέλη τους ένα δίχτυ ασφάλειας. Με αυτό τον τρόπο, η οικογένεια υποκαθιστά το κράτος πρόνοιας. Πολλοί δε ισχυρίζονται ότι αυτές οι οικογενειακές αξίες περιορίζουν τις απαιτήσεις από το κράτος και δεν υποβοηθούν την ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας.

Όμως οι εξελίξεις των τελευταίων δεκαετιών (ανάγκη δεύτερης πηγής εισοδήματος στο νοικοκυριό, εργασία γυναικών, αυξανόμενα διαζύγια, ατομιστικές αξίες, μείωση γεννήσεων, χαλάρωση ή αδυναμία άτυπων δικτύων στήριξης, απαιτήσεις της νέας οικονομίας) δημιουργούν μια αυξανόμενη πίεση στην οικογένεια ως προς την ικανότητά της να λειτουργήσει ως αποτελεσματικός μηχανισμός προστασίας των μελών της.

Υπάρχει μια διάχυτη αίσθηση στην Ελλάδα, αλλά και διεθνώς, ότι η οικογένεια δεν μπορεί να τα βγάλει πέρα μόνη

της, να φροντίσει και να προστατεύσει τα μέλη της και να προάγει την ευημερία τους διαθέτοντας όλες εκείνες τις γνώσεις, δεξιότητες και πολιτισμικούς πόρους που θα επιτρέψουν στα μέλη να ενταχθούν στη νέα οικονομία. Υπάρχει παράλληλα μια διάχυτη ανησυχία για τις επιπτώσεις που δημιουργεί η αδυναμία της οικογένειας να διαχειριστεί τις νέες καταστάσεις και να απορροφήσει τους κινδύνους. Οι δε προβλεπόμενες εξελίξεις στην οικονομία, την κοινωνία και την οικογένεια για τα χρόνια που έρχονται δεν καθησυχάζουν.

Εκδηλώνεται ιδιαίτερος ανησυχία για την ανισότητα που υπάρχει στην κατανομή των διαθέσιμων οικονομικών και πολιτισμικών πόρων μεταξύ των οικογενειών, αλλά και το γεγονός ότι η ανισότητα αυτή με την πάροδο του χρόνου δεν μειώνεται.

Η ανησυχία για την οικογένεια και τα παιδιά έχει ήδη αρχίσει να εισέρχεται στην κεντρική πολιτική σκηνή. Στο Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ενσωμάτωση 2003-2005 επιβεβαιώνεται ότι «*Η στήριξη της οικογένειας υπό τις νέες συνθήκες, είναι ίσως το μεγαλύτερο στοιχείο πολιτικής τη δεκαετία που διερχόμαστε*».

Η ελληνική κοινωνία και οι δεσμοί της καλούνται να αντιμετωπίσουν τη βασική πρόκληση: πώς να διευθύνουν, να ενι-

σχύουν και να κάνουν πιο αποτελεσματικό το δίκτυο κοινωνικής προστασίας, έτσι ώστε όλες οι οικογένειες να προστατεύονται επαρκώς και ισότιμα.

Στη χώρα μας, η κυρίαρχη τάση στα μέτρα πολιτικής που υιοθετήθηκαν τα τελευταία χρόνια αφορά τον τομέα της εναρμόνισης της εργασιακής και οικογενειακής ζωής. Πράγματι στις δύο τελευταίες δεκαετίες έχει υπάρξει μια σημαντικότερη αύξηση των υπηρεσιών φροντίδας παιδιών (π.χ. παιδικοί και βρεφονηπιακοί σταθμοί –ορισμένοι με απογευματινό ωράριο λειτουργίας–, ολοήμερα σχολεία, κέντρα δημιουργικής απασχόλησης παιδιών, πρόγραμμα ημερήσιας φροντίδας για παιδιά με ειδικές ανάγκες), αλλά και των υπηρεσιών φροντίδας ανήλικων και ηλικιωμένων ατόμων (π.χ. κατ' οίκον φροντίδα, Κέντρα Ημερήσιας Φροντίδας Ηλικιωμένων). Επίσης έχουν βελτιωθεί και συνεχώς βελτιώνονται οι ρυθμίσεις που αφορούν τα μειωμένα ωράρια εργασίας των εργαζομένων γονέων, τις γονικές άδειες και τις διάφορες άλλες άδειες για γονείς, αν και εντοπίζονται σοβαρές διαφορές μεταξύ των εργαζομένων του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα. Τα μέτρα αυτά είναι σε αντιστοιχία με την αυξανόμενη συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας, όμως ελλείψει σοβαρών μελετών αξιολόγησης, δεν είναι δυνατόν να εκτιμηθεί η έκταση και γεωγραφική κατανομή της κάλυψης, η ποιότητα και ο βαθμός χρήσης των υπηρεσιών και οι λόγοι της ενδεχόμενης μη χρήσης και αξιοποίησής τους. Πάντως το θέμα της εναρμόνισης της εργασιακής και οικογενειακής ζωής θα γίνει ακόμα πιο σημαντικό τα επόμενα χρόνια, εφόσον η ενίσχυση της γυναικείας απασχόλησης αποτελεί βασικό πολιτικό στόχο. Θα πρέπει όμως να σημειωθεί ότι το θέμα αυτό συζητείται στη χώρα μας ως ένα ζήτημα που αφορά κατ' εξοχήν τις μητέρες και όχι και τους δύο γονείς.

Στον τομέα της επιδοματικής στήριξης των οικογενειών, αναμφισβήτητα έχουν υπάρξει βελτιώσεις ως προς το ύψος των παρεχομένων επιδομάτων. Το σύστημα όμως εξακολουθεί να παρουσιάζει διαφοροποιήσεις και αποκλίσεις: μεταξύ αυτών που είναι ενταγμένοι στο επίσημο σύστημα εργασίας και δικαιούνται οικογενειακών επιδομάτων και αυτών που δεν είναι, αυτών που εργάζονται στο δημόσιο τομέα και αυτών του ιδιωτικού, ως προς το ύψος των οικογενειακών επιδομάτων που λαμβάνουν, αυτών που έχουν 3+ παιδιά και λαμβάνουν ειδικά επιδόματα και αυτών με 1 ή 2 παιδιά που δεν λαμβάνουν αντίστοιχα επιδόματα (βέβαια αυτό συνδέεται με τη δημογραφική πολιτική και εμμέσως μόνον με πολιτική στήριξης της οικογένειας).

Ιδιαίτερα το σύστημα στήριξης των οικονομικά αδύνατων οικογενειών είναι γεγονός ότι δεν επιτρέπει επαρκή προστασία από τον κίνδυνο της φτώχειας. Η αδυναμία καθιέρωσης ενός ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος, που να συνδέεται με ρεαλιστικές και κοινωνικά αποδεκτές γραμμές φτώχειας και να προσφέρει ένα δίχτυ ασφάλειας, σημαίνει ότι αυτοί που δεν διαθέτουν επαρκή συγγενικά και κοινωνικά δίκτυα είναι εκτεθειμένοι στον κίνδυνο αυτό, αν για διάφορους λόγους, όπως η ανεργία, η ασθένεια ή η διάλυση του γάμου, χάσουν τις σταθερές πηγές εισοδήματός τους.

Τέλος, στον τομέα των υπηρεσιών και προγραμμάτων συμβουλευτικής υποστήριξης και ενδυνάμωσης των οικογενειών, παρατηρείται τα τελευταία χρόνια μια κατά κάποιο τρόπο αυθόρμητη τάση ανάπτυξης, κυρίως σε επίπεδο

δημοτικών και μη κυβερνητικών φορέων, όπως συμβουλευτικές υπηρεσίες οικογένειας, προγράμματα εκπαίδευσης γονέων, διάφορα Κέντρα για το παιδί και την οικογένεια κλπ. Η τάση αυτή σίγουρα αντικατοπτρίζει μια αυξανόμενη ζήτηση για τέτοιου είδους υπηρεσίες. Επειδή όμως αυτά τα προγράμματα και οι υπηρεσίες αναπτύχθηκαν με ένα κάπως αυθόρμητο τρόπο και χωρίς εθνικό πλαίσιο κατευθύνσεων ή προτύπων λειτουργίας, το περιεχόμενο και η ποιότητα των παρεχομένων υπηρεσιών διαφέρει σημαντικά, επηρεαζόμενη κυρίως από τους διαθέσιμους πόρους και τις διαφορές στην επαγγελματική πρακτική των εμπλεκόμενων στελεχών.

Σημειώνεται ιδιαίτερα ότι οι υπηρεσίες στήριξης της οικογένειας, ως πρακτική ενίσχυσης της οικογένειας για να αντεπεξέλθει στις καθημερινές και έκτακτες δυσκολίες, ολοένα και περισσότερο στο διεθνές χώρο αποτελεί κεντρικό θέμα των οικογενειακών πολιτικών, ιδιαίτερα αυτών που αφορούν κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες. Ιδιαίτερα τονίζεται η σημασία των υπηρεσιών οικογενειακής στήριξης προληπτικού χαρακτήρα που βασίζονται σε μια πολιτική ενδυνάμωσης των θετικών στοιχείων, δυνάμεων και προστατευτικών παραγόντων της οικογένειας, επικεντρώνονται στο άτομο κυρίως και όχι στο πρόβλημα, προσαρμόζονται στις ιδιαίτερες ανάγκες της κάθε οικογένειας, αναζητούν ενεργά αυτούς που δυσκολεύονται να έλθουν σε επαφή και να κάνουν χρήση των Υπηρεσιών και λειτουργούν με σεβασμό στις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες.

Σε διεθνές επίπεδο υπάρχει μια αυξανόμενη αναγνώριση του ρόλου των γονιών και της οικογένειας, παράλληλα με την εκπαίδευση και την απασχόληση, ως βασικών μηχανισμών κοινωνικής ενσωμάτωσης της νεώτερης γενιάς. Ανάμεσα στους κοινούς στόχους που εγκρίθηκαν από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Κοπεγχάγης για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού το Δεκέμβριο του 2002 είναι η υλοποίηση δράσεων προκειμένου να διαφυλαχθεί η οικογενειακή αλληλεγγύη με κάθε της μορφή.

Η πρώτη ηλικία είναι το ιδιαίτερα κρίσιμο στάδιο της παιδικής ηλικίας εφόσον αναγνωρίζεται διεθνώς η σημασία που διαδραματίζουν οι εμπειρίες, θετικές ή αρνητικές, που αποκτά ένα παιδί σ' αυτό το στάδιο για τη μετέπειτα ζωή. Είναι προφανές ότι ο ρόλος του οικογενειακού περιβάλλοντος σ' αυτό το στάδιο είναι πολύ σημαντικός, εφόσον αποτελεί το κυρίαρχο για το παιδί περιβάλλον επιρροής. Το ζητούμενο είναι πώς (με ποιες πολιτικές) μπορεί να ενισχυθεί και να βοηθηθεί η οικογένεια, ώστε να λειτουργήσει θετικά για το παιδί.

Χρειαζόμαστε να εστιάσουμε την προσοχή μας στην πρόληψη και αυτό σημαίνει επένδυση στη παιδική ηλικία και στις οικογένειες με μικρά παιδιά. Μια κοινωνία που δεν φροντίζει να αμβλύνει τις κοινωνικές ανισότητες σ' αυτή την ηλικία, μέσω πολιτικών στήριξης των οικογενειών που διαθέτουν λιγότερους οικονομικούς και πολιτισμικούς πόρους και μέσω αποτελεσματικών μεθόδων παροχής ίσων ευκαιριών στην εκπαίδευση, είναι σίγουρο ότι θα αναπαραγάγει στην επόμενη γενιά αυτές τις ανισότητες. Χρειαζόμαστε να σκεφτούμε και να προγραμματίσουμε σήμερα όχι μόνο για να αποφύγουμε ή να περιορίσουμε τους κινδύνους του αύριο και το αναμφισβήτητο μεγαλύτερο κόστος αντιμετώπισής τους, αλλά και για να δώσουμε ίσες ευκαιρίες σε παιδιά και σε γονείς να αναπτύξουν τις δυνατότητές τους, να ζήσουν μια πιο ισορροπημένη ζωή και να συνεισφέρουν στην κοινωνία.